

I. K.

βιβλιοθήκη

Η *Δεύτερη Μεταπολίτευση* ουσιαστικά αναγγέλλει την έλευση μιας νέας εποχής, συνδυάζοντας τη γλαφυρότητα και αμεσότητα του συστηματικού ρεπορτάζ, τη διεισδυτικότητα που απορρέει στην εκ του σύνεγγυς γνώση των πολιτικών προσώπων και συσχετισμών, και τον αναλυτικό αναστοχασμό, που στηρίζεται στην τάση του συγγραφέα να απομακρύνεται από τη μικρο-κλίμακα της επικαιρότητας και να συνδέει τα γεγονότα σε πολιτικά φαινόμενα του ευρύτερου ευρωπαϊκού και διεθνούς πλαισίου.

Ιωάννα Λαλιώτη

Ο Ι.Κ. Πρετεντέρης γεννήθηκε στην Αθήνα, το 1954. Σπούδασε οικονομικά και δίκαιο στο Πανεπιστήμιο της Grenoble (Γαλλία) και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ανωτάτων Διεθνών Σπουδών (IUVEI) της Γενεύης (Ελβετία). Το 1984 ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του στη δημοσιογραφία ως πολιτικός συντάκτης στο *Βήμα*. Από το 1989, ασχολήθηκε και με την τηλεόραση. Πρώτα με τις ειδήσεις και μετά με την παρουσίαση ενημερωτικών εκπομπών στο *MEGA* και στον *ANTENNA*. Σήμερα γράφει στα *Νέα* και στο *Βήμα της Κυριακής*. Παράλληλα είναι σχολιαστής στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων του *MEGA*, όπου παρουσιάζει και την εβδομαδιαία εκπομπή «Ανατροπή».

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

Η Δεύτερη Μεταπολίτευση

Προσωπικές σημειώσεις από μια μεγάλη ανατροπή

*Η παρούσα έκδοση αποτελεί αναπαραγωγή σε μονοτονικό της έκδοσης:
Ι.Κ. Πρετεντέρης, «Η Δεύτερη Μεταπολίτευση», Αθήνα 1997. Έχει τηρηθεί
απολύτως η ορθογραφία και η στίξη του πρωτοτύπου.*

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

Διόρθωση:

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΒΡΟΥΖΟΣ

Σχεδιασμός σειράς και εξωφύλλου:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΛΟΠΟΥΛΟΣ / ΤΟ ΒΗΜΑ

Σελιδοποίηση:

ΟΛΓΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Φωτογραφία εξωφύλλου:
ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ, 1992, ΠΑΝΟΣ ΡΟΖΑΚΗΣ

Πρώτη Έκδοση:

Η Δεύτερη Μεταπολίτευση, Ι.Κ. Πρετεντέρης, 1997

ISBN: 978-960-503-266-1

© Ι.Κ. Πρετεντέρης

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. iPad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτηρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

Ι.Κ. ΠΡΕΤΕΝΤΕΡΗΣ

Η Δεύτερη Μεταπολίτευση

Προσωπικές σημειώσεις από μια μεγάλη ανατροπή

βιβλιοθήκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην έκδοση από «Το Βήμα»	9
Εισαγωγή: Η ανατροπή του σκηνικού	17
Ένα παράξενο ζευγάρι	28
Το τέλος των διλημμάτων	56
Το αίτημα της συναρχηγίας.....	73
Η μάχη των πρωτοκλήτων	93
Τα «καλά παιδιά»	119
Οι «ομόκεντροι κύκλοι»	140
Οι απρόσμενοι σύμμαχοι	163
Το βάρος μιας ατελούς νίκης.....	190
Η διαχείριση των συμβόλων.....	201
Η μακρά νύχτα στο Πολιτικό Γραφείο	227

Το κόστος μιας παρερμηνείας	163
Το χάρισμα της μη χαρισματικότητας.....	284
Οι τρεις ζωές του Κώστα Σημίτη.....	305

Επίμετρο:

Η επαγγελία του ανεκπλήρωτου εκσυγχρονισμού ...	326

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
στην έκδοση από «Το Βήμα»

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΠΟ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΤΡΟΠΗ, 1996

Η Δεύτερη Μεταπολίτευση είναι ένα βιβλίο που συνδυάζει ποικίλα είδη γραφής: χρονικό, δοκίμιο, πολιτική ανάλυση, μαρτυρία. Κύριο θέμα του βιβλίου αποτελεί η ιστορική σημαντικότητα της ανόδου του Κώστα Σημίτη στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και της χώρας το 1996. Κεντρικό επιχείρημα της αφήγησης είναι ότι τα γεγονότα εκείνης της χρονιάς αποτέλεσαν μια πολιτική ανατροπή τέτοιας εμβέλειας, ώστε να συνιστούν την απαρχή της μετάβασης σε μια νέα περίοδο της μεταπολεμικής Ιστορίας της Ελλάδας. Η Δεύτερη Μεταπολίτευση ουσιαστικά αναγγέλλει την έλευση μιας νέας εποχής, συνδυάζοντας τη γλαφυρότητα και αμεσότητα του συστηματικού ρεπορτάζ, τη

διεισδυτικότητα που απορρέει στην εκ του σύνεγγυς γνώση των πολιτικών προσώπων και συσχετισμών, και τον αναλυτικό αναστοχασμό, που στηρίζεται στην τάση του συγγραφέα να απομακρύνεται από τη μικρο-κλίμακα της επικαιρότητας και να συνδέει τα γεγονότα σε πολιτικά φαινόμενα του ευρύτερου ευρωπαϊκού και διεθνούς πλαισίου.

Το βιβλίο καλύπτει κατά κύριο λόγο τη ροή των γεγονότων του 1996 που αφορούν κυρίως την αντικατάσταση του Ανδρέα Παπανδρέου στην πρωθυπουργία της χώρας, την εκλογή του Κ. Σημίτη στην προεδρία του ΠΑΣΟΚ, μετά τον θάνατο του ιδρυτή του τον Ιούνιο, και τη νίκη του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου. Το εύρος αναφοράς όμως είναι σαφώς μεγαλύτερο, όπως αποδεικνύουν οι συνεχείς αναφορές σε πρότερα γεγονότα ή παράλληλες εξελίξεις. Οι χρονικές αυτές υπερβάσεις γίνονται όπου αυτό θεωρείται απαραίτητο, για να καταδειχθεί η γενεσιουργός αιτία και η πορεία των γεγονότων, να αναδειχθούν οι διαπροσωπικές σχέσεις που επηρέασαν τις εξελίξεις σε βάθος χρόνου και να αποτυπωθούν οι διαδικασίες της πολιτικής μετάβασης. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται

στα γεγονότα που διαδραματίζονται πριν από το συνέδριο του ΠΑΣΟΚ τον Ιούνιο του 1996, καθώς και στις πολιτικές συμμαχίες και τις αντιπαραθέσεις που καθόρισαν τις εκλογικές εξελίξεις. Ένα σημαντικό μέρος της αφήγησης αφορά την αναλυτική παρουσίαση των πολιτικών χειρισμών της κρίσης των Ιμίων. Η αναφορά στα Ίμια έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτυπώνει τις σχέσεις, τις ιδιοσυγκρασίες και το πολιτικό όραμα των πολιτικών προσώπων, οι πράξεις των οποίων σημάδεψαν σε μεγάλο βαθμό την πολιτική ζωή της χώρας μέχρι σήμερα.

Παράλληλα με τα γεγονότα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών. Τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά, τα ήθη και οι συνήθειες, οι προσωπικές τάσεις και οι επιλογές, το γούστο και οι προτιμήσεις ενδιαφέρουν τον αφηγητή όχι μόνο γιατί ικανοποιούν την επιθυμία του αναγνωστικού κοινού να κοιτάξει πίσω από τις κλειστές πόρτες των γραφείων των πολιτικών, αλλά γιατί αναδεικνύουν τη σημασία της υποκειμενικότητας στην Ιστορία. Το προσωπικό στοιχείο, ο τρόπος με τον οποίο τα ιστορικά υποκείμενα βιώνουν τις εμπειρίες τους, αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους στο πλαίσιο

των εξελίξεων και διαπραγματεύονται τη στάση τους απέναντι στις συγκυρίες αλλά και στην τυχαιότητα είναι ιδιαίτερα καθοριστικός για την εξέλιξη των πολιτικών γεγονότων. Ιδιαίτερα, όταν τα γεγονότα αφορούν στιγμές ιστορικής μετάβασης, και ακόμη πιο πολύ όταν κανείς εξετάζει τα γεγονότα στην κλίμακα της μικρο-Ιστορίας, των χρονικά προσδιορισμένων συμβάντων της μικρής χρονικής διάρκειας. Όμως, η αφήγηση δεν περιορίζεται στη συγκυρία της περιρρέουσας πολιτικής ατμόσφαιρας του 1996, αλλά συχνά επεκτείνεται σε αναφορές στα διαρκή χαρακτηριστικά της πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα η αγάπη στις θεωρίες συνωμοσίας ή το σύμπλεγμα της εθνικής μειονεξίας.

Η επαναδημοσίευση της Δεύτερης Μεταπολίτευσης έχει μια ιδιαίτερη σημασία. Συνηθίζεται σε περιόδους κρίσης να κλίνουμε προς τον αναστοχασμό. Πώς μπορούμε λοιπόν σήμερα να ξαναδούμε το 1996 ως την απαρχή μιας νέας περιόδου που επαγγέλθηκε τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας; Το ερώτημα είναι δύσκολο. Και η δυσκολία του επιτείνεται από τη βιαιότητα του βιώματος της σύγχρονης κρίσης. Οι σημερινές συνθήκες της γενικευμένης πια

επισφάλειας δεν μας επιτρέπουν να στοχαστούμε τα γεγονότα του 1996 χωρίς να τα συνδυάσουμε με τη γνώση των όσων ακολούθησαν. Η πολιτική ανατροπή του 1996 επανεγγράφεται στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση σε χρόνο μάλλον συντελεσμένο μέλλοντα. Η Δεύτερη Μεταπολίτευση μας μεταφέρει σε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο συμβάντων, μας τοποθετεί μεταξύ των πρωταγωνιστών της Ιστορίας της περιόδου και μας κάνει κοινωνούς των απόψεων, εκτιμήσεων και προσδοκιών αυτών που καθόρισαν τότε την εξέλιξη των γεγονότων. Επιτρέποντάς μας τη θέαση των γεγονότων από τη σκοπιά πολιτικών, αλλά και ενός πολιτικού αναλυτή, που οραματίστηκαν τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας το 1996, το βιβλίο μάς αναγκάζει να αναρωτηθούμε τι θα άλλαζε στην αφήγηση αν οι «ήρωες» γνώριζαν τότε αυτό που θα έχει γίνει αλλά και ότι δεν θα έχει ποτέ επιτελεσθεί το 2010.

Για όσους από εμάς η ανάδυση του ΠΑΣΟΚ το 1981 στην εξουσία δεν αποτελεί παρά μια παιδική ανάμνηση και η περίοδος της «Αλλαγής» ένα εφηβικό κατεστημένο, τα γεγονότα του 1996 ήταν ίσως το πρώτο ενήλικο βίωμα πολιτικής μετάβασης. Το

πέραςμα στη μετα-παπανδρεϊκή περίοδο συνδέθηκε με την ανάδυση του οράματος του εκσυγχρονισμού. Ανεξάρτητα από τις επικρίσεις, τις διαφοροποιήσεις, τις εναντιώσεις και τις αντιθέσεις, ο εκσυγχρονισμός αποτέλεσε το κυρίαρχο όραμα στην ελληνική κοινωνία για μία περίπου δεκαετία. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μέσα από τον οραματισμό που οδήγησε στα γεγονότα του 1996 τέθηκαν οι όροι της μετέπειτα πολιτικής συζήτησης και διαπραγμάτευσης, τόσο για τους οπαδούς όσο και για τους αντιπάλους του εκσυγχρονισμού. Εξάλλου, ένα όραμα χαρακτηρίζει μια εποχή όχι επειδή γίνεται αναγκαστικά αποδεκτό από τις πλειοψηφίες, αλλά επειδή διαμορφώνει αποφασιστικά τους όρους με τους οποίους εκφράζονται οι συσχετισμοί και συχνά οι αντιπαλότητες των κοινωνικών και πολιτικών συνιστωσών. Με αυτή την έννοια, ο εκσυγχρονισμός υπήρξε ένα κυρίαρχο όραμα στην Ελλάδα τόσο σε ιδεολογικό επίπεδο, όσο και σε εκείνο των συμβολισμών.

Η σύγχρονη κρίση μάς αναγκάζει να δούμε πτυχές της ελληνικής πραγματικότητας την ύπαρξη των οποίων επιμελώς αρνούμασταν να αναγνωρίσουμε

τα προηγούμενα χρόνια: θεσμικά ελλείμματα, διαφθορά, ανεπάρκεια πολιτικού προσωπικού, αντιπαραγωγικότητα, έλλειμμα δημιουργικότητας, φοβικά συμπλέγματα. Πολλά άλλαξαν βέβαια από το 1996 έως σήμερα. Η νέα πολιτική πραγματικότητα που εκφράστηκε και διαμόρφωσε τα γεγονότα της Δεύτερης Μεταπολίτευσης αποτέλεσε την απαρχή μιας σειράς μετασχηματισμών της ελληνικής κοινωνίας. Οι ορατές αλλαγές είναι βέβαια και οι πιο επιφανειακές και αφορούν περισσότερο τις καθημερινές συνήθειες, τα καταναλωτικά ήθη, τις πρακτικές κοινωνικότητας και την (αδικαιολόγητη συχνά) έκρηξη του ορίζοντα των προσδοκιών των μεσαίων στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας. Εξίσου ορατές είναι όμως σήμερα και οι αδράνειες που διαφάνηκαν στο επίπεδο των θεσμών, των πρακτικών άσκησης της εξουσίας, της οργάνωσης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών σχέσεων και συσχετισμών.

Αποτέλεσε η τελευταία δεκαετία μια διάψευση του οράματος του εκσυγχρονισμού; Σίγουρα όχι, αφού ένα όραμα δεν διαψεύδεται από την ελλιπή πραγματοποίηση των στόχων του. Αντίθετα, το εγχείρημα του εκσυγχρονισμού που ξεκινά με τις πολιτικές

ανατροπές του 1996 αποδεικνύει, μεταξύ άλλων, ότι η ανάγκη για εναλλακτική οργάνωση και έκφραση της πολιτικής στην Ελλάδα είναι τόσο πιεστική ώστε να ανατρέπει δεδομένους συσχετισμούς δυνάμεων και προσωπικές στρατηγικές. Με αυτή την έννοια, το ιστορικό αποτύπωμα του 1996 παραμένει οραματικό ακριβώς γιατί σήμερα εξακολουθούμε να αναστοχάζομαστε την τελευταία δεκαπενταετία μέσα από την έμφαση σε όσα, όπως θα έλεγε και ο οραματιστής Έρνεστ Μπλοχ, δεν έχουν ακόμη συμβεί. *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση* αποτελεί ντοκουμέντο μιας ιστορικής συγκυρίας που καταδεικνύει ότι οι ανατροπές είναι δυνατές και ότι όσα δεν έχουν συμβεί παραμένουν στη σφαίρα του εφικτού.

Ιωάννα Λαλιώτη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΚΗΝΙΚΟΥ

Να, λοιπόν, που η μοναρχία του Ιουλίου έπεσε, έπεσε χωρίς μάχη, περισσότερο από την παρουσία παρά από τα χτυπήματα των νικητών, οι οποίοι ήταν τόσο έκπληκτοι από την επιτυχία τους όσο και οι ηττημένοι από τη συντριβή τους...

Alexis de Tocqueville, *Souvenirs*

ΤΙΠΟΤΑ δεν προοιωνίζετο ότι αυτή η χρονιά του 1996 θα αποδεικνυόταν μια χρονιά καμπή για την Ελλάδα. Τον Ιανουάριο, ο Ανδρέας Παπανδρέου χαροπάλευε στο Ωνάσειο Καρδιοχειρουργικό Κέντρο, η κυβέρνησή του ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη και το ΠΑΣΟΚ στα πρόθυρα της κατάρρευσης προσπαθούσε απλώς να επιβιώσει κρατώντας μετά βίας τα ηνία μιας ακυβέρνητης χώρας.

Στην άλλη πλευρά, η ΝΔ καιροφυλακτούσε για να αρπάξει την εξουσία. Χωρίς να πείθει και χωρίς να

γοητεύει, ναρκοθετημένη από την αντίθεση Έβερτ-Μητσοτάκη, έχοντας απλώς εξασφαλίσει τη δύναμη της αδράνειας, έμοιαζε να πλέει προς την κυβέρνηση με τη λογική της ιστιοσανίδας: ξαπλώνεις και περιμένεις από τα κύματα να σε βγάλουν στη στεριά...

Στις αρχές του 1996, το παιχνίδι της εξουσίας ήταν ένα θέατρο σκιών. Η ίδια η εξουσία θύμιζε μαγική εικόνα, κανείς δεν μπορούσε να την διακρίνει... Ο νικητής θα μπορούσε ενδεχομένως να επαναλάβει την περίφημη φράση του στρατηγού Ντε Γκωλ, όταν το 1958 διακήρυσσε κυνικά: «Την εξουσία δεν την κατέκτησα, την μάζεψα από κάτω».

Και ξαφνικά, η μεγάλη ανατροπή. Μέσα σε οκτώ μήνες, σε ρυθμό επέλασης και κρατώντας την ανάσα της, η Ελλάδα έζησε μια Δεύτερη Μεταπολίτευση. Είναι λίγες οι στιγμές στην ελληνική πολιτική Ιστορία που, σε συνθήκες απόλυτης ομαλότητας και νομιμότητας, άλλαξαν τόσο πολλά μέσα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Ο κύκλος της Πρώτης Μεταπολίτευσης, αυτός που αρρωστημένα δεν έλεγε να τελειώσει, περιφερόμενος σε αίθουσες νοσοκομείου και ξεδιάντροπα πρωτοσέλιδα, αυτός που ήδη ανέδιδε μια έντονη οσμή αποσύνθεσης, εξέπνευσε σχεδόν

αναπάντεχα. Σαν τα μεγάλα γεγονότα που, ενώ όλοι περιμένουμε να συμβούν από στιγμή σε στιγμή, όταν συμβαίνουν, μας καταλαμβάνουν εξαπίνης.

Θα παραπέμψω και πάλι στον Τοκβίλ:

«Πιστεύω -έγραφε- ότι πολλά σημαντικά ιστορικά γεγονότα δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν παρά από τυχαίες συνθήκες, ενώ πολλά άλλα παραμένουν ανεξήγητα. Κι ότι η τύχη, ή μάλλον αυτή η διαπλοκή δευτερευουσών αιτιών -που αποκαλούμε έτσι, επειδή δεν ξέρουμε να τις διαχωρίσουμε- παίζει σημαντικό ρόλο σε όλα όσα παρατηρούμε στο θέατρο του κόσμου. Πιστεύω όμως βαθιά ότι η τύχη δεν κάνει τίποτα που να μην έχει προετοιμαστεί εκ των προτέρων. Τα γεγονότα που έχουν προηγηθεί, η φύση των θεσμών, η κατεύθυνση των πνευμάτων, η κατάσταση των ηθών είναι το υλικό που συνθέτει αυτό το απροσδόκητο που μας εκπλήσσει και μας τρομάζει...».

Τι θα είχε συμβεί, αν ο Αρσένης είχε πάρει τρεις ψήφους περισσότερες στην εκλογή της κοινοβουλευτικής

ομάδας; Πώς θα είχε εξελιχθεί η κατάσταση, αν ο Ανδρέας Παπανδρέου δεν είχε πεθάνει τις παραμονές του συνεδρίου; Πού θα είχαν βαδίσει τα πράγματα χωρίς την Ίμια ή χωρίς την αποδυνάμωση της ΝΔ λόγω της εσωτερικής της διαμάχης; Σε όλα αυτά ασφαλώς και δεν μπορώ να απαντήσω. Σε τελευταία ανάλυση, ούτε με ενδιαφέρει... Η πολιτική κρίνεται πάντα επί πραγματικών γεγονότων και εκ του αποτελέσματος.

Και στις δύο περιπτώσεις, η Μεταπολίτευση προκύπτει ως σύμπτωση ενός προσώπου, μιας παράταξης και μιας επαγγελίας. Το 1974, ήταν ο Καραμανλής, η Κεντροδεξιά κι ο εκδημοκρατισμός. Το 1996, ο Σημίτης, η Κεντροαριστερά κι ο εκσυγχρονισμός. Μπορεί ο Καραμανλής να αντιμετώπισε πιο αντίξοες συνθήκες, αλλά η επικράτηση του Σημίτη ήταν δυσκολότερη.

Ο λόγος είναι απλός: επαγγελλόμενος τον εκδημοκρατισμό, ο Καραμανλής εξέφραζε ένα πάνδημο αίτημα. Απέναντί του κι απέναντι σ' έναν ολόκληρο λαό βρίσκονταν οι τελευταίοι κατασταλτικοί μηχανισμοί μιας δικτατορίας. Επικίνδυνοι αλλά έκπτωτοι...

Επαγγελλόμενος τον εκσυγχρονισμό, ο Σημίτης εκφράζει αναμφισβήτητα ένα πλειοψηφικό ρεύμα, κατ' άλλους μια αναγκαιότητα, αλλ' όχι ένα πάνδημο

αίτημα. Ισχυροί θύλακες της ελληνικής κοινωνίας αντιλαμβάνονται τον εκσυγχρονισμό ως δική τους αναίρεση ή απλούστατα ως απειλή. Και τον αντιμάχονται παθιασμένα. Άλλοι εκτιμούν ορθά την αναγκαιότητα, αλλά φοβούνται ή διαπραγματεύονται το κόστος. Το 1974, κανένα πολιτικό κίνημα δεν τροφοδοτήθηκε από το κόστος του εκδημοκρατισμού. Το 1996, το 10% του ελληνικού λαού ψήφισε ΚΚΕ και Τσοβόλα.

Η δεύτερη ουσιαστική διαφορά αναφέρεται στο ίδιο το πολιτικό σύστημα. Ο Καραμανλής το δημιούργησε σχεδόν εξ αρχής, έγραψε σ' ένα λευκό βιβλίο: κόμματα, εκλογικός νόμος, πολιτειακό, Σύνταγμα... Αντιθέτως, ο Σημίτης ούτε είχε ούτε θα έχει αυτή την ευχέρεια. Ανεδείχθη μέσα από μια διαμορφωμένη πραγματικότητα, έστω κι αν, κατά κάποιον τρόπο, υπερβαίνει τις συντεταγμένες της. Όχι μόνο οι πολιτικές αλλά και οι κοινωνικές αντιστάσεις είναι μεγαλύτερες...

Ο Καραμανλής ήλθε ως σωτήρας, ο Σημίτης ως σύμπτωση. Με αμφισβητούμενο βεληνεκές, με ασαφείς πολιτικές αρμοδιότητες, με ένα στυλ λιγάκι ψυχρό και «αχώνευτο». Προτού πείσει για τις απόψεις του, έπρεπε να πείσει για τον εαυτό του. Έπρεπε ίσως να

πειστεί κι ο ίδιος. Αυτή η οκτάμηνη κυοφορία ενός νικητή των εκλογών ξεκίνησε από την εκλογή ενός κηδεμονευόμενου πρωθυπουργού.

Στις 20 Σεπτεμβρίου, ο Σημίτης ανέβαινε να μιλήσει στην εξέδρα που είχε στηθεί στο Πεδίον του Άρεως, στην τελευταία προεκλογική συγκέντρωση του ΠΑΣΟΚ. Περιέργως, στα μεγάφωνα είχαν αντικατασταθεί τα παραδοσιακά «Κάρμιννα Μπουράνα» με ένα τραγούδι των Queen: «I want it all, I want it now...».

Ήταν το πιο χαρακτηριστικό επίμετρο μιας πορείας που έφερετα πάνω κάτω και την οποία ο Σημίτης διέτρεξε με τη λογική του ακραίου ρίσκου, διαψεύδοντας τον προηγούμενο εαυτό του. Ήξερε ότι δεν είχε παρά ένα χαρτί να παίξει κι ότι δεν μπορούσε παρά να το παίξει εκείνη τη στιγμή...

Θα κέρδιζε ή θα έχανε... Δεν υπήρξε ανάπαυλα, διότι δεν υπήρχε η πολυτέλεια της ανάπαυλας. Αυτό που έμοιαζε με τρεις διαφορετικές στιγμές -η πρωθυπουργία, η προεδρία, οι εκλογές- δεν ήταν παρά η λογική εξέλιξη του ίδιου μονόδρομου.

Αρχές Ιανουαρίου, στο γραφείο του επί της οδού Ακαδημίας. Συζητώντας, παρατήρησα ότι η απόφαση να

διεκδικήσει την πρωθυπουργία είχε ως άμεση λογική συνέχεια την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και πρόωρες εκλογές, το συντομότερο δυνατόν. Κανένα βήμα δεν μπορεί να υπάρξει αυτοτελώς χωρίς το επόμενο. Μου απάντησε με το χαρακτηριστικό του υπομειδίαμα: «Ναι, αλλά δεν λέγεται...».

Αυτό που πολλοί κατέγραψαν ως δίψα εξουσίας ή ως εκμετάλλευση των ευκαιριών δεν ήταν παρά η εξέλιξη της αρχικής επιλογής. Ο Σημίτης βρισκόταν πάνω σ' ένα ποδήλατο. Αν σταματούσε, θα έπεφτε... Είναι εντυπωσιακό πως, καθ' όλη τη διάρκεια του οκταμήνου, κανένας από τους αντιπάλους του δεν το αντελήφθη ή, όταν το αντελήφθησαν, ήταν ήδη αργά. Πρόκειται για μια τεράστια παρερμηνεία των πραγματικών δεδομένων, η οποία εξασφάλισε στον Σημίτη ένα στρατηγικό πλεονέκτημα: εξετέλεσε μια συνολική κίνηση, τη στιγμή που οι άλλοι διεκπεραίωναν επιμέρους αναμετρήσεις. Επί της ουσίας, η στρατηγική σύλληψη δεν είχε τίποτα το μεγαλοφυές, στηριζόταν μάλλον στην απλή λογική. Περιείχε, όμως, πολύ ρίσκο.

Παρ' όλα αυτά, η συνολική κίνηση δεν θα μπορούσε να εκτελεστεί από ένα μοναχικό πρόσωπο, χωρίς την

παράταξη που ακολούθησε τον Σημίτη. Σε όλη αυτή την πορεία, ο κεντροαριστερός χώρος, που εκφράζεται από το ΠΑΣΟΚ, επέδειξε απίστευτη ευελιξία και ανθεκτικότητα. Τρεις μόλις μήνες μετά από μακρά και αδελφοκτόνο μάχη διαδοχής, χωρίς τη σχεδόν μυθική παρουσία του Ανδρέα Παπανδρέου, σε συνθήκες διάσπασης λόγω του κόμματος Τσοβόλα, με μια νέα ηγεσία που έμοιαζε περισσότερο με ανατροπή παρά με συνέχεια της παραταξιακής νομιμότητας, το ΠΑΣΟΚ κέρδισε τις εκλογές. Τους έβλεπα να πανηγυρίζουν εκείνο το κυριακάτικο βράδυ του Σεπτεμβρίου, έβλεπα τα πρόσωπα των στελεχών, των βουλευτών, των απλών ανθρώπων, λες και συνειδητοποιούσαν ξαφνικά τι είχαν κατορθώσει. Η χαρά τους έμοιαζε με ξέσπασμα...

Πάντα πίστευα ότι η πολιτική ζωή στην Ελλάδα έχει ενδεχομένως πολλά μειονεκτήματα αλλά κι ένα θείο δώρο: τις ιστορικές παρατάξεις της... Με διαφορετικά σχήματα, σε διαφορετικές περιόδους, με διαφορετικό πρόσωπο και πρόσωπα, διαθέτουν μια σταθερή αναφορά στην κοινωνία, φέρουν ρίζες και δεσμούς, έχουν αστείρευτη ικανότητα συσπείρωσης και αναγέννησης. Σ' όσους συνετέλεσαν σ' αυτό, στην πορεία της Ιστορίας, χρωστάμε πολλά. Η ώριμη και

σταθερή κοινωνία δεν είναι αυτή που παράγει άλματα και ρήξεις, αλλά αυτή που κτίζει μεθοδικά το μέλλον πάνω στο παρόν και στο παρελθόν. Είναι αυτή που αλλάζει συνεχίζοντας και που συνεχίζει αλλάζοντας μέσα από μια ήρεμη και σχεδόν αβίαστη διαδικασία. Η Δεύτερη Μεταπολίτευση, έτσι όπως συνετελέσθη, είναι η καλύτερη απόδειξη ωριμότητας και δημιουργικότητας της σημερινής Ελλάδας. Έως τώρα, η χώρα μας συνήθιζε να επαίρεται για την έμπνευση, τώρα αρχίζει να επιδεικνύει και μέθοδο.

Οι σελίδες που ακολουθούν είναι το ιδιότυπο χρονικό μιας περιόδου που είχα το επαγγελματικό πρόνομιο να ζήσω σχεδόν από την πρώτη γραμμή. Είναι ιδιότυπο κατά τούτο: επιχειρεί να ερμηνεύσει όχι μόνο τα γεγονότα αλλά και τα πρόσωπα...

Δεν πρόκειται για διάθεση αδιακρισίας. Απλώς πιστεύω βαθύτατα ότι κανείς δεν μπορεί να κατανοήσει την πολιτική, αν δεν αποκρυπτογραφήσει τους πρωταγωνιστές της. Εκτός όλων των άλλων -κι είναι τόσο πολλά!- η πολιτική είναι μια γενικευμένη εμπλοκή προσώπων, που δρουν με τις δυνατότητες και τις αδυναμίες τους, που προσδιορίζονται από τις επιλογές τους και τα όρια των επιλογών τους.

Με τους περισσότερους από αυτούς τους πρωταγωνιστές έχω την ευκαιρία (αλλά και την υποχρέωση...) να συνευρίσκομαι σχεδόν σε καθημερινή βάση. Δεν μου είναι όλοι εξίσου συμπαθείς ή αγαπητοί. Έχω κι εγώ τις προτιμήσεις μου. Με κάποιους υπάρχουν σχέσεις φιλίας, εμπιστοσύνης, οικειότητας... Με άλλους, οι σχέσεις είναι πιο τυπικές, πιο αυστηρά επαγγελματικές. Αυτή τη γνώση των προσώπων θέλησα να ενσωματώσω στην ερμηνεία των γεγονότων. Ασφαλώς χωρίς φόβο κι ελπίζω χωρίς πάθος.

Θα ήθελα εξαρχής να ξεκαθαρίσω ότι δεν διεκδικώ την αντικειμενικότητα αλλά μόνον την εντιμότητα στη διερεύνηση. Ο δημοσιογράφος, κακά τα ψέματα, είναι περισσότερο μέρος του συνολικού σκηνοικού απ' όσο ο ιστορικός. Ζει ταυτοχρόνως τα γεγονότα που καταγράφει. Υπ' αυτήν την έννοια, ο αναγνώστης θα συναντήσει ένα κείμενο προσωπικό, με τις αδυναμίες και τον αυθορμητισμό της προσωπικής αφήγησης. Τον προειδοποιώ, για να μην τον αιφνιδιάσω... Άλλωστε, όπως λέει αυτή η μυθική μορφή της δημοσιογραφίας, ο Μπεν Μπράντλυ, «ο δημοσιογράφος δεν γράφει την αλήθεια, γράφει αυτά που ξέρει!».

Όποιες κι αν είναι οι περαιτέρω εξελίξεις, το γεγονός παραμένει ένα: η Ελλάδα ξεκίνησε πια για ένα μακρύ ταξίδι... Πόσο θα κρατήσει, πού θα μας οδηγήσει, ποιοι θα φτάσουν στο τέλος ώστε να ξεκινήσουν για το επόμενο, δεν μπορώ να το πω.

Ελπίζω απλώς ότι, κάποια μέρα, εκτός από την εκκίνηση θα μπορέσω να γράψω και τον απολογισμό. Στην πολιτική, βλέπετε, δεν ισχύει ο Καβάφης: κανείς δεν ταξιδεύει για τις εμπειρίες του ταξιδιού... Προς το παρόν, δεν έχω τίποτα να προσθέσω ή να μαντέψω. Ας επικαλεστώ έτσι για άλλη μια φορά τον Τοκβίλ για να ομολογήσω μαζί του στον αναγνώστη ότι «αγνοώ πότε και πώς αυτό το μακρύ ταξίδι θα τελειώσει...».

ΕΝΑ ΠΑΡΑΞΕΝΟ ΖΕΥΓΑΡΙ

ΣΤΙΣ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ 1996, ο Κώστας Σημίτης επιστρέφει στην Ελλάδα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Φλωρεντίας. Μέσα στο πρωθυπουργικό «Φάλκον», που εστάλη εσπευσμένα για να τον φέρει πίσω, το κλίμα είναι συγκρατημένο. Σιωπηλός, ο Σημίτης γράφει το κείμενο που θα εκφωνήσει στο υπουργικό συμβούλιο για τον Ανδρέα Παπανδρέου. Θέλησε να το γράψει μόνος του κι αρνήθηκε ευγενικά κάθε σχετική προσφορά των συνεργατών του. Ως μια τελευταία χειρονομία...

Η Δάφνη Σημίτη ανταλλάσσει μερικές φράσεις με τον Νίκο Θέμελη. Πού και πού παρεμβαίνει ο Γιώργος Ρωμαίος. Όλοι οι άλλοι, υπουργοί και συνεργάτες, είχαν επιστρέψει στην Αθήνα την προηγούμενη.

Ήταν Κυριακή κι ο Σημίτης γινόταν εξήντα χρόνων. Αυτά τα γενέθλια θα τα θυμάται ίσως για πάντα, έστω κι αν το πρόγραμμά του ανετράπη πλήρως. Ο Σημίτης δεν είναι άνθρωπος που του αρέσει να ανατρέπει το πρόγραμμά του, αλλά αυτή τη φορά ήταν κάτι σαν το πεπρωμένο.

Σε τρεις ημέρες θα ξεκινούσε το 4ο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, το πιο κρίσιμο συνέδριο για το κόμμα αλλά και για τον νέο πρωθυπουργό. Στην Αθήνα, οι διεργασίες, οι καταμετρήσεις, οι διαβουλεύσεις κόχλαζαν. Το Σάββατο το βράδυ είχε πραγματοποιηθεί συνάντηση του Τσοχατζόπουλου με τον Αρσένη· λέγεται ότι «τα βρήκαν».

Για άλλη μία φορά, όμως, ο Σημίτης κατέφυγε σ' αυτή την απόσταση που θέλει να τον χωρίζει από την τρέχουσα πολιτική. Λες κι αρνείται πεισματικά, προκλητικά, να κινηθεί στον ρυθμό που οι άλλοι προσδίδουν στην πολιτική συγκυρία. Λες και τις πιο κρίσιμες στιγμές εξακολουθεί να διατηρεί τις δικές του προτεραιότητες, τη δική του αίσθηση του χρόνου.

Ο χρόνος στην πολιτική... Θα μπορούσε κανείς να γράψει σελίδες πάνω σ' αυτό το θέμα. Πάντα

πίστευα ότι η διαχείριση του χρόνου είναι πρόνομο των αστών: ακριβώς επειδή οι αστοί διαθέτουν την αίσθηση της διάρκειας και της συνέχειας, την αυτοπεποίθηση απέναντι στα δρώμενα, που επιτρέπουν μια αυτονομημένη διαχείριση του χρόνου. «Il faut donner du temps au temps...», συνήθιζε να απαντά ο Φρανσουά Μιτεράν κάθε φορά που τον ρωτούσαν για μια κίνηση την οποία δεν ήθελε να επισπεύσει. Στην πολιτική, όπως και στη ζωή, η σπουδή, το δράμα, η παραφορά, οι χειρονομίες, οι εκλάμψεις υποδηλώνουν συνήθως ασταθή κοινωνικά χαρακτηριστικά ή τηλεοπτική αντίληψη των πραγμάτων.

Τρεις ημέρες πριν από το συνέδριο: ο Σημίτης δεν βιάζεται να γυρίσει στην Αθήνα. Η Ελλάδα θα αναλάβει την προεδρία του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου της Φλωρεντίας για το δεύτερο εξάμηνο του 1996 κι ο καθηγητής-πρωθυπουργός είχε προσκληθεί σε τιμητική εκδήλωση, τη Δευτέρα. Απεδέχθη την πρόσκληση... Όταν οι συνεργάτες του έμαθαν ότι σαράντα οκτώ ώρες πριν από το συνέδριο ο Σημίτης θα βγάζει λόγους στο

Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, με δυσκολία γλίτωσαν το έμφραγμα. Αυτός, όμως, είναι ο Σημίτης... Ήθελε να ξεκλέψει ακόμη μερικές ώρες περισυλλογής πριν από τις αποφάσεις και τη σύγκρουση; Ήθελε να αποφύγει τις πιέσεις της τελευταίας στιγμής; Ή μήπως ήθελε απλώς να γιορτάσει διαφορετικά τα γενέθλιά του;

Το Σάββατο, την ημέρα που τελείωνε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, έφτασε στη Φλωρεντία από τη Γερμανία ο αδελφός του Σπύρος με τη γυναίκα του. Το βράδυ, οι δύο Σημίτηδες -ο Κώστας κι ο Σπύρος μετά των συζύγων τους- δείπνησαν σχετικά νωρίς σε ένα φλωρεντινό εστιατόριο. Γύρισαν να κοιμηθούν στο «Villa Medici». Το πρόγραμμα της επομένης θα ήταν κουραστικό, το είχε αναλάβει προσωπικά ο Σπύρος, γνώστης και λάτρης της Τοσκάνης. Το πρωί επίσκεψη στο Ουφίτσι, μία από τις ωραιότερες πινακοθήκες του κόσμου. Μετά, αναχώρηση για το Σαν Τζιμινιάνο, ένα από τα πιο γραφικά χωριουδάκια της Τοσκάνης. Επιστροφή στη Φλωρεντία αργά το απόγευμα.

Τίποτα απ' όλα αυτά δεν θα συμβεί. Λίγες ώρες αργότερα, ο Τηλέμαχος Χυτήρης ειδοποίησε

τον γενικό γραμματέα της κυβερνήσεως, τον Τάσο Μαντέλη, ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου πέθανε. Αμέσως ο Μαντέλης ξύπνησε τον πρωθυπουργό στη Φλωρεντία. Στις τρεις παρά τέταρτο τοπική ώρα, ο Σημίτης ξύπνησε τον Νίκο Θέμελη.

– Νίκο, ο πρόεδρος πέθανε... Κανόνισε να γυρίσουμε αύριο, το συντομότερο...

Είκοσι λεπτά αργότερα, έκπληκτος ο νυχτερινός ρεσεψιονίστ του «Villa Medici» αντίκρισε μια επιδρομή ελληνικών ραδιοτηλεοπτικών μέσων, που μέσα στην ήσυχη φλωρεντινή νύχτα αλάλαζαν:

– Ο πρωθυπουργός... Να κάνει δήλωση ο πρωθυπουργός!

Θα περιμένουν ως το πρωί, αλλά ο Σημίτης δεν θα βγει από το δωμάτιό του. Ο υπουργός Τύπου Δ. Ρέππας και ο υπεύθυνος Τύπου του πρωθυπουργού Γ. Πανταγιάς έχουν ήδη επιστρέψει στην Αθήνα. Κι έτσι έμεινε ο Νίκος Θέμελης να μοιράσει στους δημοσιογράφους μια γραπτή δήλωση:

«Είμαι συγκλονισμένος από το θλιβερό άγγελμα του θανάτου του Ανδρέα Παπανδρέου. Ο μεγάλος ηγέτης δεν ζει. Όμως, μας αφήνει ολοζώντανη παρακαταθήκη το έργο του, αφού η πολιτική του πορεία υπήρξε συνυφασμένη με την πρόσφατη Ιστορία της πατρίδας μας. Ο θάνατός του είναι για την Ελλάδα εθνική απώλεια...».

Οι τελευταίες λεπτομέρειες θα καθοριστούν το πρωί στο πρόγευμα. Θα συγκληθεί έκτακτο υπουργικό συμβούλιο και σύσσωμη η κυβέρνηση, με τον πρωθυπουργό επικεφαλής, θα πάει στη Μητρόπολη για τον ύστατο φόρο τιμής στον νεκρό ιδρυτή του ΠΑΣΟΚ.

Στην Αθήνα, τα αγουροξυπνημένα τηλέφωνα έχουν ανάψει:

- Δεν θα μπορούσε να του κάνει καλύτερο δώρο γενεθλίων...
- Του το χρωστούσε!
- Μπα! Μάλλον για το ΠΑΣΟΚ νομίζω ότι φρόντισε...

Το *Βήμα* κυκλοφορούσε σε έκτακτη έκδοση με έναν τίτλο που συνόψιζε επιγραμματικά τη νέα κατάσταση: «Το Συνέδριο εκλέγει πρόεδρο!». Δεν είναι βέβαιο, όμως, ότι όλα αυτά απασχολούσαν υπέρ το δέον, εκείνη τη στιγμή, τον Κώστα Σημίτη. Σιωπηλός, σ' όλη τη διάρκεια της πτήσης από τη Φλωρεντία στην Αθήνα, έγραφε την ομιλία του για το υπουργικό συμβούλιο. Είναι ένα από τα καλύτερα κείμενα εκείνων των ημερών, σε αντίθεση με τον κοινότοπο επικήδειο που θα εκφωνήσει τη μεθεπομένη στη Μητρόπολη. Δεν είναι τυχαίο που το κεντρικό του θέμα δεν ήταν τόσο ο Ανδρέας Παπανδρέου όσο η Ελλάδα, που άλλαξε υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, η παράταξη που διαμορφώθηκε από τον Ανδρέα Παπανδρέου, οι ορίζοντες τους οποίους άνοιξε ο Ανδρέας Παπανδρέου.

Παιχνίδια της ζωής και του θανάτου... Πεθαίνοντας ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, άνοιγε τον δρόμο σε αυτόν που όλοι κατέγραφαν ως τον κυριότερο εσωκομματικό του αντίπαλο. Σε έναν άνθρωπο με τον οποίο συμβάδισαν τριάντα δύο ολόκληρα χρόνια και με τον οποίο υπήρξαν ταυτοχρόνως τόσο διαφορετικοί και τόσο ίδιοι.

Είναι Δευτέρα, 19 Οκτωβρίου 1981. Οι πανηγυρισμοί από τη μεγάλη νίκη του ΠΑΣΟΚ δεν έχουν κοπάσει ακόμη. Η πανίσχυρη (τότε) «τρίκα» του Εκτελεστικού Γραφείου -ο Άκης Τσοχατζόπουλος, ο Γιώργος Γεννηματάς κι ο Κώστας Λαλιώτης- ανεβαίνει στο Καστρί. Ανομολόγητη πρόθεσή της είναι να «συζητήσει» με τον εκλεγμένο πρωθυπουργό τη σύνθεση της κυβέρνησεως. Όπως πάντα σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Παπανδρέου ακούει και δίνει την εντύπωση ότι επιδοκιμάζει.

Η «τρίκα» αποχωρεί περιχαρής. Πιστεύει ότι οι εισηγήσεις της έγιναν ως επί το πλείστον αποδεκτές. Μια εφημερίδα, μάλιστα, θα κυκλοφορήσει την επομένη με πληροφορίες για τη σύνθεση της κυβέρνησεως, όπως προέκυπταν απ' αυτή τη συζήτηση... Τσοχατζόπουλος στο Προεδρίας, Χαραλαμπόπουλος στο Αμύνης...

Αμέσως όμως μετά την αποχώρηση των τριών, ακολουθεί στο Καστρί δεύτερη σύσκεψη, σε πιο «στενό κύκλο». Παρόντες, ο Μένιος Κουτσόγιωργας, ο Μιχάλης Ζιάγκας κι ένας-δυο άλλοι άμεσοι συνεργάτες του Ανδρέα Παπανδρέου. Η σύνθεση

της κυβερνήσεως εξετάζεται από την αρχή. Αρκετά χαρτοφυλάκια αλλάζουν χέρια.

- Τελειώσαμε;
- Δεν βάλαμε πουθενά τον Σημίτη, παρατηρεί κάποιος.
- Γιατί όχι στο Γεωργίας; πετάγεται ο Ζιάγκας. Ξέρει γλώσσες και θα χρειαστεί τώρα με την ΕΟΚ!

Ο Σημίτης στο Γεωργίας (και, μάλιστα, επειδή ξέρει ξένες γλώσσες!) είναι μία από τις εκπλήξεις της πρώτης κυβερνήσεως του ΠΑΣΟΚ. Ίσως και μια επανόρθωση... Λίγο πριν από τις εκλογές, ο Σημίτης είχε συναντηθεί με τον Παπανδρέου. Ζήτησε να πολιτευθεί στην Α΄ Αθηνών. Ο ίδιος αποκόμισε την εντύπωση ότι ο Παπανδρέου συναίνεσε. Ο Παπανδρέου, από την πλευρά του, θεώρησε ότι κατέγραψε την επιθυμία χωρίς να δεσμευτεί. Αποτέλεσμα; Ο καθηγητής της Παντείου άρχισε να ετοιμάζεται για τον εκλογικό αγώνα, αλλά όταν δημοσιοποιήθηκαν οι συνδυασμοί το όνομά του απουσίαζε...

Όλα αυτά λένε ήδη πολλά για τις σχέσεις του Ανδρέα Παπανδρέου με τον Κώστα Σημίτη. Είναι ίσως μοναδική περίπτωση τόσο μακρόχρονης πολιτικής συμπόρευσης, σε τόσο μόνιμη συγκρουσιακή βάση. Παπανδρέου και Σημίτης είναι μαζί από το 1964, όταν ιδρύθηκε ο Όμιλος Παπαναστασίου με τον Σημίτη γραμματέα... Κανένα άλλο από τα κορυφαία στελέχη του ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να διεκδικήσει τέτοια διάρκεια. Ένα παράξενο ζευγάρι που επί τριάντα δύο χρόνια βρέθηκε σταθερά στον ίδιο πολιτικό χώρο κι εξίσου σταθερά σε εσωκομματικά αντίθετες πλευρές.

Περίεργο πράγμα... Αν οι προσωπικές σχέσεις προέκυπταν από τα βιογραφικά σημειώματα, θα έλεγε κανείς ότι Παπανδρέου και Σημίτης μπορούσαν να διεκδικήσουν την τελευταία ατάκα του Χάμφρεϊ Μπόγκαρτ στο Καζαμπλάνκα «Εδώ αρχίζει μια υπέροχη φιλία...». Γόννοι και οι δύο αστικών οικογενειών με πολιτική παράδοση. Έκαναν και οι δύο καλές σπουδές στο εξωτερικό. Έγιναν και οι δύο καθηγητές πανεπιστημίου. Πολιτεύθηκαν και οι δύο στην Κεντροαριστερά χωρίς να προέρχονται από την Αριστερά. Απ' όλα

τα ηγετικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ ίσως είναι αυτοί που θεωρητικά θα έβρισκαν ευκολότερα μια κοινή γλώσσα, έναν κώδικα επικοινωνίας.

Τις σχέσεις, όμως στη ζωή δεν τις φτιάχνουν τα βιογραφικά σημειώματα· τις φτιάχνουν οι χαρακτήρες. Κι εκεί που όλα τούς ενώνουν, τελικώς όλα τούς χωρίζουν. Το 1979, λίγο προτού παραιτηθεί από το ΕΓ με τη μομφή του «ευρωπαϊστή», ο Σημίτης συγκρούστηκε σε μια συνεδρίαση με τον Γιάννη Αλευρά, τον οποίο χαρακτήρισε «εκπρόσωπο του παλαιοκομματισμού». Ακόμη και σε εκείνη την περίπτωση, σε περίοδο «αριστερού» ΠΑΣΟΚ, βρήκε τον Παπανδρέου αντίθετό του!

Ασυμφωνία χαρακτήρων; Στις προσωπικές τους σχέσεις υπήρχε πάντα μια απόσταση, μια επιφύλαξη, μια αμηχανία. Από τη μία πλευρά, ένας πληθωρικός πολιτικός, ηγεμονικός κι εξωστρεφής, ρητορικός κι ευμετάβλητος, πρωταθλητής των τακτικών χειρισμών, άνθρωπος που πολιτευόταν με σημείο αναφοράς «τον λαό». Από την άλλη, μια αυστηρή και συγκρατημένη προσωπικότητα, αποτελεσματικός κι εσωστρεφής, εργατικός κι ακέραιος, μάλλον άκαμπτος, οπαδός της στρατηγικής

επιλογής, ένας άνθρωπος που πάντοτε αναφέρεται «στην κοινωνία». Στο ΠΑΣΟΚ διηγούνται ότι κάποτε ο Παπανδρέου είχε αναρωτηθεί με αυθεντική απορία: «Μα πώς είναι δυνατόν ο Σημίτης να πηγαίνει επί είκοσι χρόνια διακοπές στο ίδιο μέρος, στο ίδιο ξενοδοχείο, στο ίδιο δωμάτιο, με τους ίδιους ανθρώπους;». Και όμως είναι!

Σ' αυτή τη βασική ασυμφωνία ήλθαν να προστεθούν οι πληγές των συγκρούσεων. Επρόκειτο για συνήθεις πολιτικές συγκρούσεις, αλλά το ΠΑΣΟΚ ήταν πάντα ένας χώρος που ουδέποτε κατόρθωσε να διαμορφώσει μια παιδεία αντίθεσης ή και απλής διαφωνίας με τον αρχηγό και ιδρυτή του. Λέγεται ότι το ποτήρι ξεχείλισε για τον Παπανδρέου όταν, την άνοιξη του 1995, ο Σημίτης δήλωσε πως θεωρεί τον εαυτό του «συνιδρυτή του ΠΑΣΟΚ». Έκτοτε, το επανέλαβε άλλες τρεις φορές, την τρίτη στην επιστολή παραιτήσεώς του από το Υπουργείο Βιομηχανίας, τον Σεπτέμβριο του 1995. Ο Παπανδρέου ήταν ίσως διατεθειμένος να μοιραστεί μερικά πράγματα, όχι όμως και την ίδρυση του ΠΑΣΟΚ. Ο λόγος αυτονόητος: αν το ΠΑΣΟΚ είχε συνιδρυτές, τότε θα ήταν και κοινής ιδιοκτησίας.